

gospodarske, obrtniške in narodne

Izhajajo vsako sredo po celi polji. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 gld. 60 kr., za pol leta 1 gld. 80 kr., za četrť leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 gld. 20 kr., za pol leta 2 gld. 20 kr., za četrť leta 1 gld. 15 kr. nov. den.

~ V Ljubljani v sredo 27. julija 1864. ~

Gospodarske stvari.

Kranjskim svilorejcem.

Spodletelo nam je upanje, ki smo ga izprva letos imeli na bogat pridelek zdravih in čvrstih svilnih črvičev; le sèm ter tje so ostali dobri brez madeža, za seme pripravi, ki so jih Lahi pobrali po 5 do 7 gold. funt za seme; veliko pridelka pa še za svilo (žido) ne bode dobro. V taciñ okoljščinah ni mogoče, da bi kranjska svilorejna družba pričela letos svojo delavnost tako, kakor je bilo v „Novicah“ napovedano. Da pa vendar svilorejec, ki ni prodal svojega pridelka kam drugam, more umorjene črviče spečati, naj jih prinese gosp. dr. Orlu v Ljubljano, ki jih plačuje, kakor najboljše more.

Gospodarjem in gospodinjam.

(Konec.)

Pri molži je veliko ležeče na tem, kako se molze in kako se v tem s kravami ravna.

Do zdaj nimamo še nobene take mašine, da bi pri molži človeško roko nadomestovala; le roka človeška je v stanu vime in sesce tako obuditi, da krava rada mleko pripusti; rahli prijem za vime in sesce kakor tudi lepo in prijazno ravnanje s kravo o molži je, djal bi, telečjemu sesanju enako; dobro dé kravi; mleko teče iz sescev brez vse posebne prizadeve, vime se izprazni in krava je popolnoma pomolzena. Če se pa o molži s kravo grdo ravna, če jo nemarna dekla v vime suje, ali za sesce prehudo vleče in stiska, z golido udriha ali s kakim drugim orodjem v strah pripravi, da se jame tresti, taka ne bo krave nikdar nikoli do dobrega pomolzla. Pa velika škoda je tudi, ako je dekla tako nemarna, da ne pomolze mleka do zadnjega kančeka. Na vprašanje: ali se mora krava v 24 urah trikrat ali dvakrat molsti? odgovorimo, da naj se trikrat molze, kjer hočejo imeti veliko mleka; vendar se živinorejci tũ in tam iz gospodarskih ozirov tudi le dvojne molže drže, na pr. pri kravah na planinah.

Tudi na napajanju je veliko ležeče. Čujte gospodarji in gospodinje, kaj vam o tem povemo.

Srednja krava (pri 6 centih žive teže) pošči v 24 urah po 16 funtov scavnice, v kateri je po 95 stotkov vode; potem takem potrebuje vsaki dan okoli 15 funtov vode, da poredoma šči; 40 funtov blata, ki ga krava gori omenjene velikosti v 24 urah od sebe dá, ima v sebi tudi 28 funtov vode; vodo pa, ki se v prebavljeni klaji, v mlezvi, v krvi nahaja, cenijo učeni možje na 5 do 6 funtov, — po tem takem potrebuje krava vsaki dan po 48 do 49 bokalov vode, ktere ji je le za

živež potreba, brez vse tiste, ki jo po poti in po mleku pogubi.

V mleku pa je po primeri 80 do 92 odstotkov vode (to je, v 100 funtih mleka je vode 80 do 92 funtov); če daje tedaj krava na dan (v 24 urah) po 10 bokalov ali 25 funtov mleka, se ji mora saj 20 funtov vode na dan dati, da se po 10 bokalov mleka v 24 urah namolze.

Po tem takem potrebuje srednja krava dan na dan za vse svoje potrebe skupaj po 70 funtov ali 28 bokalov vode. Da toliko vode krave za pijačo potrebujejo, ki jako molzejo, vejo tudi proste gospodinje, ki svojim kravam soli dajejo, da potem več vode posrkajo, dajejo jim poparjene ali namočene krme, mlačne vode, tako imenovane osoljene žlempe, otrobov, preš, močnate ali druge enake oblode.

Ktera gospodinja le na to gleda, da veliko mleka namolze, naj je že dobro ali slabo, mora pred vsem drugim na to gledati, da kravi obilo vode v vamp spravi.

Pa ne samo napaja, ampak tudi krma pripomore, da imajo krave obilo mleka in dobrega.

Kdor sladke in žlemnate klaje svojim kravam poklada, posebno presne in obilo, kakor na priliko: pese, repe, korenja, sladke trave, posebno prosnega plemena, turšičine slame, sladkega sirka, regrata, slaka, latovke, moljave itd., porok sem mu gotov, da ne bo samo obilo, ampak tudi dobrega mleka namolzel; tisti gospodar pa, ki daje kravam že starih in žarkih, posebno lanénih preš, dobí od krav manj in slabejega mleka, ki ima nekak žaltov duh, in ravno od tega izhaja tudi žaltovo maslo; po velem ali zmrzlem repnem perji dobí mleko nekako neprijeten duh; nektare rastline, ki jih krave dobivajo, delajo višnjevo mleko; če pa krave po mladicañ in brstji hojevja itd. segajo, dobijo rudeče mleko, pa tudi kri ščijo.

Prav za prav se nič tako zlo ne opira na pijačo in krmo, kakor ravno mleko; vsaki spremen vremena tudi mleko kolikor toliko spremeni; najmanjši drobci kake kisline v molzni golidi, v latvicah ali pa v mlečni shrambi itd. že pripomore, da se mleko zasiri; zato se mora pri mlekarii največ na čednost paziti in snago, ki je prva podstava umne mlekarije.

„Woch. der steier. L. W. G.“

Skušnje.

Od kranjsko-štajarske meje. (Raki na suhem, pa rakova pot nekterih naših rokodelcev.) Čudno se mi je zdelo, da je moja kuharica na sv. Janeza krstnika dan v kleti še živega raka našla, ki je bil družini svojih tovaršev — 5. junija prinesenih — ušel, in čeravno 20 dni na suhem, vendar ni poginil; še izhujšal

ni; prav okusen je bil in dobro rejen. Ko drugi dan v neki družbi pripovedujem, da rak tako dolgo na suhem živi, me neki gospod zagotavlja, da v njegovi kleti je rak od sv. Mihela do sv. Filipa, to je čez 7 mesev, živel, pa vendar dobro rejen bil. Drug gospod pravi, da so pri njegovem sosedu kokoš še živo našli, ki je 7 tednov pod slamnato streho z mrvo zametana bila, a ta je bila tako izhujšala, da je ni družega bilo kot kost in koža; tudi noge je niso več nosile; le čepela je, pa vendar se je zopet okrevala. — Še nekaj. Želel sem mašine za steklenice (flaše) mašiti; šlo je delo iz roke v roko; sedem „umetnikov“ je imelo delo ž njo, in vendar ni bila nikoli izdelana, in sicer zato, ker se je posebno kovač nemarno obnašal. Prisiljen sem bil, obrniti se do nekega umetnika v Laški trg, pa tudi ta po dolgem času in veliki prošnji družega ne naredi, kakor medeno (kupreno) cev, skozi ktero mora zamašek iti, pa hoče za 15 lotov težko cev 4 gld. 20 kr. Gosp. Samasa v Ljubljani take reči funt po 1 gold. 20 kr. izdeluje. — Vprašam: ali ne hodi tako rokodelstvo rakove poti? Potlej pa tožite, da nimate dela!

Zgodovinsko-jezikoslovna črtica.

O prvotnem pomenu besede „župan.“

(Konec.)

Slišali smo, da v stan plemenitašev so spadali tudi županje, kateri so imeli velik del zemljiščine lastnine. Ako so Lehi bili posestniki leh, tedaj županje posestniki žup.

Edina srbščina nam je ohranila pomen besede: župa — po Vuku „ein sonniges Land, wo entweder kein Schnee fällt, oder der gefallene gleich wieder schmilzt, terra aprica.“ Nižji slobodnjaci so gotovo dobili slabejše osojne zemljišča — pušče ob hostah, laze itd., prisojne pa višji slobodnjaci — plemenitaši. Zato so se z vso pravico takošne prisojne zemljišča velele župe, „sonniges Land“; v sanskritu nahajamo koreniko gup, urere. Da sanskritski glasnik *g* je v slovanščini pogostoma *ž*, potrjujejo prikladi, primeri: žerem, sansk. *gr*, deglutire; žolt, litevsk *geltas*; žena, grški *γυνή*; živit, litevski *gyvata*, vita; že, sansk. *gha*; grški *γα*, vero, pa tudi sanskritski *g* je v slovenščini = *z* sansk.: *gam* = slov. zemlja, sansk. *hima* za izvirno: *ghima* = slov. zima; zrjeti, videre = sansk. *ghr*, lucere; zelen = sansk. *hari* za prvotno: *ghari*, viridis, zato v slovenščini imamo: župan in zupan.

Da je korenika žup — zup izvirno pomenjala to, kar sanskritski gup, urere, nam potrjuje staroslovenska beseda: župište, sepulcrum.*)

Znano je, da so stari Slovani mrtve sežigali, in če je kakošen kralj, knez, vojvoda, vladika, rokel (dux, rex, v jeziku polabskih Slovanov, pri Bizanticah: *ραυροι*, česk. *řek*), mike, (višji duhoven) ali župan umrl, so veliko mogilo nasipali. Zato se večidel po Štajarskem, kjer se nahajajo mrtvaški grobi, takošni kraji velijo: Gomila, Gomilsko, Gomicica, po prestavi glasnikov za: Mogila, Mogilsko, Mogilica. V rojstni moji vesi se še vidijo tri takošne gomile, in ljudstvo kraj imenuje „na gomili“, travnike pod gomilo pa „župnjake.“**)

*) Primeri grško: *τάφος* po Pottu (I, 257) das Verbrennen, lat. *funus* iz korenike *fu*, verbrennen, zato *favilla* = *τέφρα*.
Pis.

**) V ribniški dolini na Kranjskem imenujejo župnice tiste košenice (senožeti), ktere so županom prepuščale grajščinske gosposke, ki so bile ob enem tudi politične in sodnijske, za njihove opravila.
Vred.

kjer se tudi mrtvaški grobi najdejo*), se veli „Župetinci“, in mnogim kmetom one okolice se pravi Župek, Župnik. Na ptujskem polji stoji Župečja ves, ktero so ponemčili v „Amtmannsdorf.“

Župa, zupa, tedaj izvirno pomenja: prisojno zemljo, župan, župnik, zupan pa lastnika prisojne zemlje. Ker pa je župan tudi opravljal srenjske (občinske) in kultne (bogočastne) zadeve, med ktere tudi spadajo pogrebščine, je tedaj poznavanje: župan, župnik, obveljalo v pomenu: oblastnik, vladika — posvetni in duhovni predstojnik.**)

Slovenska Matica.

Opravljeni odsek je imel 23. dan t. m. 4. sejo, v ktere so bili pričujoči gospodje: dr. Jan. Bleiweis, dr. E. H. Costa in dr. Zupanec. Razun mnozih reči, ktere se tičejo samo vredovalnih opravil, na vprašanje: „kdaj se začne Matičino leto?“ sklene odsek v seji odgovor: da Matičino leto se je začelo **letos s 4. februarjem**, ko je Matica dobila najvišjo potrditev Nj. veličanstva. Daje se tedaj na znanje, da vsak v njeno društvo precej zdaj lahko pristopi, ter precej zdaj lahko plača društvenino. — Dalje je sklenil zbor vprašati po „Novicah“ to-le: „ali tisti gospodje, kateri so lansko leto bili po gosp. Macáku in po gosp. Ivanu Grudnu iz Črnomlja poslali Matici po 2 gold. ali tudi po več goldinarjev, želé v Matičino društvo za ude stopiti, da se jim toraj ti novci zapišejo za društvenino, ali morda so Matici svoje doneske le samo darovali, pa da ne mislijo stopiti v njeno društvo?“ — Tisti gospodje pa, kateri so manj kot 2 gold. poslali, naj blagovolijo povedati: „ali hoté doplačati še več, ali pa samo toliko, kolikor njihovim novcem še manjka do letne društvenine, da se potlej vpišejo za ude; ali so pa tudi oni morda Matici svoje doneske le samo darovali?“ Vse to naj se blagovoli hitro oznaniti opravljenemu odseku, kajti drugače svojih knjig ne more spraviti v potrebni red. — Naposled oznamo, da so se za Matičine poverjenike oglasili še ti-le gospodje: dr. Razlag, c. kr. bilježnik (notár) v Brežicah; dr. J. Vošnjak, okrajni zdravnik v Slovenskej Bistrici, in Andrej Marušič, učitelj verstva na c. k. gimnazii v Gorici.

V Ljubljani 24. julija 1864.

V imenu opravljenega odseka.

Jugoslavensko slovstvo.

* *Lada. Almanah za leto 1864. Vredil in izdal J. V. Zadavski. V Mariboru natisnil J. Janžič.*

Prišla nam je ravno kar v roke v našem listu že naznanjena knjiga, ki jo je vredil nadepolni gosp. Ivan Vrbanič (Zadavski), pa — lahka mu zemljica bodi! —

*) Škoda, da nimamo slovenskih mecenov, kateri bi pripomogli, da bi se vse te mogile razkopale. Te mogile še zmirom in po krivici veljajo pod firmo „Römergräber“, „Celtengräber.“ Ali se ne bode noben slovensk pisatelj pognal za domačo lastino?
Pisatelj.

**) V pomenu: „topel“, „goreč“ še najdemo jugoslov. župan, callidus, in sicer pri Stulli-tu. Kdor pa je imel mnogo žup — *terrae apricae* — *regionis apricae*, je lahko dosti ljudi preredil, zato hrvatsko-srbska župa, familia, domestici — domača čeljad, vojska. V staroprusčini nahajamo: *supūni*, mater familias, litevski *župonē*, idem. Vendar jaz ne bi iz korenike gup — žup, urere, izpeljaval: rusko-polske besede župa, salis fodina, marveč bi postavil jo k sansk. *gōpa*, gršk. *γοπή*, specus, slov. žep, žepina, Thalschlucht, primeri: Žepina, ime vasi v dolini v vojniški fari, zraven na bregu stoječa se veli: Li-bečno.
Pis.